

Tann kooperativa bygdin

Dreymur og veruleiki

Brandt, Jesper

Published in:

Framin - føroyskt Tíðarrit fyri sosialismu og sjálvstýri

Publication date:

1977

Document Version

Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):

Brandt, J. (1977). Tann kooperativa bygdin: Dreymur og veruleiki. *Framin - føroyskt Tíðarrit fyri sosialismu og sjálvstýri*, 15(4-5), 6-11.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

tann kooperativa bygðin:

Undir útbúgving teirra til arkitektar hava teir báðir Høgni W Larsen og Niels Midjord gjørt eina uppgávu um framtíðina hjá føroysku smábygdunum, sum kallast "Samdrift-en løsing på de små bygders affolkningsproblem?" Her tala teir fyri at steðga stagnatiónstendinum í nógvum bygðum við at fara undir "samdrift" ella samvinnu í bygdunum. Hesar skulu í fyrsta lagi grundast á felagsrakstur av fjósskipanum uppá 40-60 neyt, men skal hetta eftir ætlanini stuðlast við samvinnu í nýggjum vinnugreinum, sum vakstrarhúsum og sílaaling í dammum.

Høvuðstátturin í uppgávuni liggur í einari konkretari ætlan fyri hvussu tør triggjar vinnugreinirnar: neytahald, vakstrarhús og alidammar, kunnu skipast í Húsavík. Harvið skuldu hesar vinnur kunna verið høvuðsvinna fyri umleið 12 familjum í bygðini. Talið av familjum við landbúnaði sum høvuðsvinnu var íalt 4 í 1973 sambært eina kanning hjá Geografisk Institut við Københavns Universitet.

Styrkin í uppgávuni liggur heilt givið í tí byggifrøðisliga, har teir serliga arbeida við ymiskum sløgum av fjósum og vakstrarhúsum, og hvussu tey kunnu tilpassast til tey serstaku føroysku viðurskiftini, serliga til lendi við stórum jarðarmuni. Her hevur uppgávan nógv góð uppskot, sum tað avgjørt eigur at verða arbeitt víðari uppá. Tað er eisini á slíkum økjum, ið teirra stórtu uppgávur sum komandi arkitektar liggja. Men man eigur aldrin at síggja sítt fakliga

DREYLMUR OG VERULEIKI

yrki skilt frá tí samhangandi veruleika, man skal virka í. Tí er tað bara gott, at t teir saman við teirri konketru ætlanini hava roynt at seta hesa í samband við tør náttúruleigu og samfelagsligu, herundir søguligu treytir, sum r áða fyri framtíðini hjá føroysku bygdunum.

Men tíverri eydnast hetta ikki so væl. Tann reglufastleiki, ið verður brúktur í gjøgnumgongdini av teimum materiellu krøvunum til vakstrarhús- og fjósrakstur í einari einstakari bygð, hvørvur heilt her. Í staðin fyri koma tilvildarligar pseudovísindaligar forkláringar, har aftan fyri liggja ógreiðar populistiskar hugsanir, sum ikki blíva betur av klárt manglandi kunnleika til bæði tør søguligu og materiellu fyrirtreytirnar fyri jarðarbrúkinum í Føroyum. Tá eg siga hetta so harðliga, so er tað tí eg eri bangin fyri, at hesir skeivleikarnir ikki bert koma av manglandi evnum og kunnan. Eg havi eina illfatan av, høvundarnir medvitandi hava latið verið við at

seta teirra hugsjónir um framtíðina hjá føroysku smábygdunum upp ímóti viðurskiftunum í tí materiella veruleikanum. At teir hava forsakað eina materialistiska meting av framtíðini hjá bygdunum til frama f fyri dreymar teirra.

Tað er spell. Tí hugsanin um at rationalisera og modernisera neytahaldið í bygdunum og sum ískoyti hava vakstrarhús og alidammar, er góð. Tað sum júst í fyrstu syftu er umráðandi er, er at fyrirtreytirnar verða skaptar fyri, at tør primeru vinnugreinirnar í føroysku bygdunum kunnu veita teim arbeiðandi eina úrtøku, sum á ein rímligan máta kann tryggja teirra støðugt veksandi materiella og mentunarlaga tørv, javnsíðis við øðrum bólum í landinum. Hervið er eisini peikað á tey krøv til almenna servisu, sum eru neyðug fyri at tryggja hesum tørv (skúlar, lokalir mentunastovnar, samferðslumøguleikar v.m.). Men altavgerandi er hóast alt úrtøkan av vinnuni.

Fyri ein og hvønn, sum bert kennir eitt lítið sindur til

NYBEBYGGESE

HÚSAVÍK - BYGD

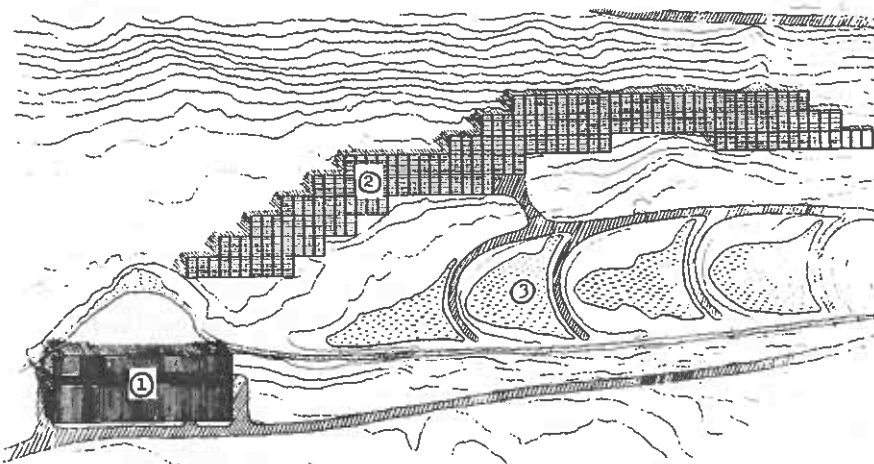
SALTVAÐSDÁMME

Nakrar tekningar úr rapportini, sum kunnu geva eina mynd av atlaða projektinum fyri Húsavíkar bygd.

- 1: fjós
- 2: vakstrarhús
- 3: alidammar

TVERSNIÐ + ØST-FACADE

SITUATIONSPLAN

0 10 20 30 40 50

LENGDESNIÐ / ØRREDDAMPENE + SYD-FACADE

trupulleikarnar í føroyska landbúnaðinum, er tað eyðsæð, at treytin fyri tíðarhóskandi livikorum hjá teimum sum hava landbúnað sum einasta vinnuveg, er ein umfatandi rationalisering, sum heldur vil fremja burturflytingina av smábygdum enn tarna henni: Heldur ikki upp á longri sikt er ein uppgongd í landbúnaðinum loysningurin uppá burturflytingarspurningin, sjálvt um ein menning av landbúnaðinum sjálvandi má verða ein týðandi táttur í eini framtíðar bygdaskipan í Føroyum. Allar hesar spurningar snúgva høvundarnir sær uttanum. Kanska høvdu nakrir dreymar brostið. Okkum nýtist bert at rokna upp á nøkur av teim tølum, sum koma fram í rapportini, fyri at síggja hvørja leið tað ber:

Í 1973 tók meiaríið í Havn ímóti falt ca. 1500 tonsum av mjólk. Av tí samlaða forbrúkinum av mjólkavørnum kom bert 1/3 frá føroyskari mjólkaframleiðslu. Tá vit rólígani kunnu síggja burtur frá møguligum útflutningi av føroyskum meiaríverum, kunnu vit rokna við, at tørvurin á føroyskari mjólk kann setast til uml. 5000 tons við tí núverandi nýtsluni. Um vit hugsa okkum, at hetta kemur uppí tað dupulta tey komandi árin, vil tað økjast til 10000 tons. Gevur hvør kúgv í meðal 4 tons, vil tað siga at tørvurin kann stillast við einari skipan uppá falt 2500 kúm. Tað er umleið tað dupulta av talinum í dag (treytað av at man kann vinna á teirri higartil ójövnu framleiðsluni gjøgnum árið). Við eini fjósskipan uppá 60 kúr, sum tað verður skotið upp í rapportini, skuldi tørvurin í langa tíð framyvir eftir einum grovum yvirslagi altso kunna tryggjast við rakstri av einans 40 slíkum fjósum í Føroyum. Tað verður eitt til triðjuhvørja bygd.

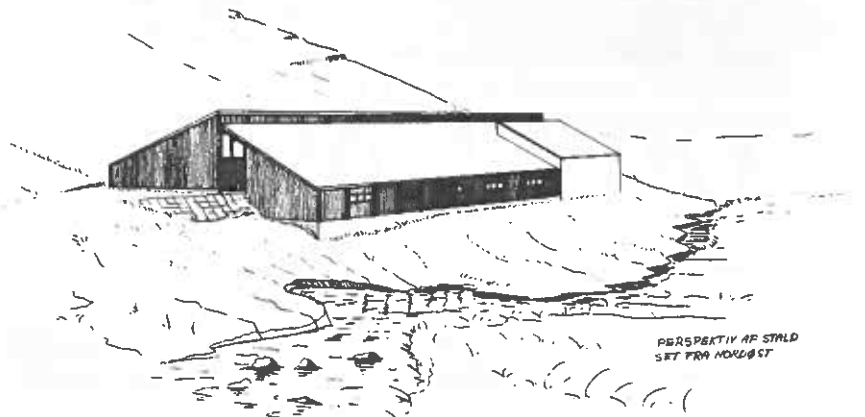
Kooperativa byggin...

Líknandi útrokningar kunnu gerast yvir tørvin á vakstrarhúsum: Í eini grein í Sosialinum (12.7.76) greiðir Hanus Wardum frá vakstrarhúsinum á Royndarstöðini í Hoyvík. Við einum øki uppá 180 m² eydnaðist at framleiða 2-300 kg av tomatum um vikuna í sesongini, uppá árið eini 3-3,5 tons. Hetta svarar so at siga til produktivitietin í danskari tomatframleiðslu. Føroyski innflutningurin var í 1974 90 tons, og skuldi sambært rapportina verið 250 tons, um so var at nýtslan av tomatum hjá føroyingum svaraði til nýtsluna hjá danskum (talið er tó ov lágt: eftir 1974-tølum vildi tað verið uml. 430 tons). Um vit seta framtíðar nýtsluna til 500, so hevði tað verið nóg mikið við 8 vakstrarhúsum av tí slagnum, sum verður skotið upp í konketu ætlanini fyri Húsavík. Men tá heldur ikki grønmeti er ein realistisk útflutningsværa fyri Føroyar, og tá sesongin í mesta lagi varar 1/3 av árinum, má meginparturin av tomatørvinum dekkast av influtningi, og tí vilja 3 vakstrarhús verða nóg mikið.

Nú ber tað til at dyrka nógv annað umframt tomatir í vakstrarhúsum, og yvirføra vit viðurskiftini í danska gartnarrinum, har umleið 1/5 av økinum verður brúktur til tomatframleiðslu, so vil tað siga at tann samlaði tørvurin á gartnaríverum í Føroyum skuldi verið tryggjaður við 15 vakstrarhúsum av teirri stødd sum verð-

Einans innan fyri ta triðju vinnugreinina, alidammar, eru tað veruligir móguleikar fyri útflutningi í størri máti. Her styðja høvundarnir seg til ta frágreiðing, sum Dansk Forsøgsdambrug gav út í fjør. Har var tað mett, at í Føroyum skuldi

verið móguleikar fyri einari árligari framleiðslu uppá fleiri túsund tonsum av matfiski. Í 1975 var framleiðslan 40 tons, sum næstan øll vóru útflutt. Tann skitseraða alistøðin í Húsavík vil hava ein kapacitet uppá 36 tons. Tað er tó í stóran mun treytað av heilt lokalum umstøðum, um tað kann bera til at stovnseta alistøðir í stórum máti. Hogni Larsen og Niels Midjord eru tí

Sama fjósið sum niðast á hinari síðuni.
(allar tekningar í hesi greinini eru úr rapportini).

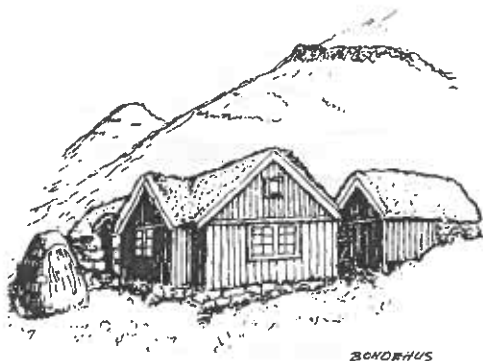
eisini ógvuliga varnir við at siga hvussu realistiskt tað er at leggja alidammar júst í Húsavík, og sláa fast, at ein av týðningarmestu fyrirtreytunum er ein støðugur tilflutningur av vatni allar mánaðir í árinum. Hetta er júst ikki nakað eyðkenni fyri Stóra í Húsavík. Her hevði tað ligið betri fyri heima á Sandi.

Tað eru nógvar materiellar umstøður sum skulu roknast uppí tá dømast skal um slík uppskot, sum tað sæst av tí síðst nevnda eisini fleiri lokal ekologisk

viðurskifti. Í uppskotinum verður grundarlagi undir tí samdrivna neytahaldinum upp á 60 neyt ætlað at verða traðirnar í Húsavík, soleiðis at tann núverandi innstøðan ikki skuldi verið nervað. Tað má viðmerkjast, at høvundarnir her skriva, eins og teir ikki vita av útskiftingini, sum er farin fram í bygdini. Nú er ongin munur á tí gamla bønnum

og traðum viðvíkjandi rættindum. Tað er givið, at ein ikki so lítil partur av tí dyrkaða lendinum (og serliga traðirnar) í teim seinnu árunum ikki er blivin hoyggjaður, men tað er tó ivingarsamt, um tað kundi latið seg gjørt at fingið nóg mikið av hoyggi til eitt so stórt neytatal fyri bygdina sum heild, sum tað verður roknað við í uppskotinum. Sjálvandi kann grasfram-

leiðslan økjast. Eins og høvundarnir skriva (s. 17): "Í teim flestu bygdunum gongur seyðurin á beiti á bønnum um veturin. Hetta minskar um grasnøgdina, sum við taðing kann hoyggjast tver ferðir árliga". Javel, Men tað er onki sum kemur av ongum. Tað er ikki av tilvild, at tað finnast rættindi til vetrarbeiði, og júst vetrarbeiði, sum serliga vísir sín týðning í teim hørðu vetrinum, er akilleshælurin í øllum seyðahaldinum. Tað er móguligt, ja væl hugsandi, at summastaðni vil tað lona seg at vaksa um innangarðsbrúkið uppá bekostning av seyðabrúkinum. Men tað kann bert avgerast gjøgnum eina konkreta kanning av teim lokalu viðurskiftinum, av hvussu nógv tann samlaða landbúnaðarskipanin kann bera undir ymiskum brúksformum. Í teirri økonomisku metingini av hesum er samstundis neyðugt at minnst til, at væl krevur

seyðahaldið vítt øki, men fyri ein part kunnu stór øki neyvan brúkast til annað, og fyri ein part er arbeiðsproduktiviteturin rættiliga høgur innan fyri seyðahaldið. Tí kann tað ofta lona seg at tryggja tað neyðuga lendi til vetrarbeiði.

Higartil havi eg hildið meg til tey reint materielt-teknisku víðurskiftini í samband við gongdina í teim feroysku bygdunum. Lat okkum nú venda okkum móti tí serstakliga samfelagsliga:

Larsen og Midjord geva hesar 4 grundir til at landbúnaðurin er forsømdur:

- 1) Tann stóra fggjarliga og arbeiðsliga íløgan í fiskivinnuna.
- 2) Tey ráðandi ognarviðurskiftini.
- 3) Ein lítið framkomin samferðsluskipan.
- 4) Ein vanlig negativ støðutakan til eina menning av landbúnaðinum (tí tað gamla bóndasamfelagið fyri nógv menniskju stóð sum eitt lív í ófrælsi).

Og teir leggja aftrat, at bara grund 2) er í dag tann einasta og avgerandi forðingin, hóast tað verður hildið at við jarðarútskiftingini, sum fer fram er hendur stórir bati.

Tað er ongin ivi um, at ognarviðurskiftini hava tarnað eini menning av landbúnaðinum, Men at útnevna tey til tað einastu ella avgerandi grundina er kortini at venda upp

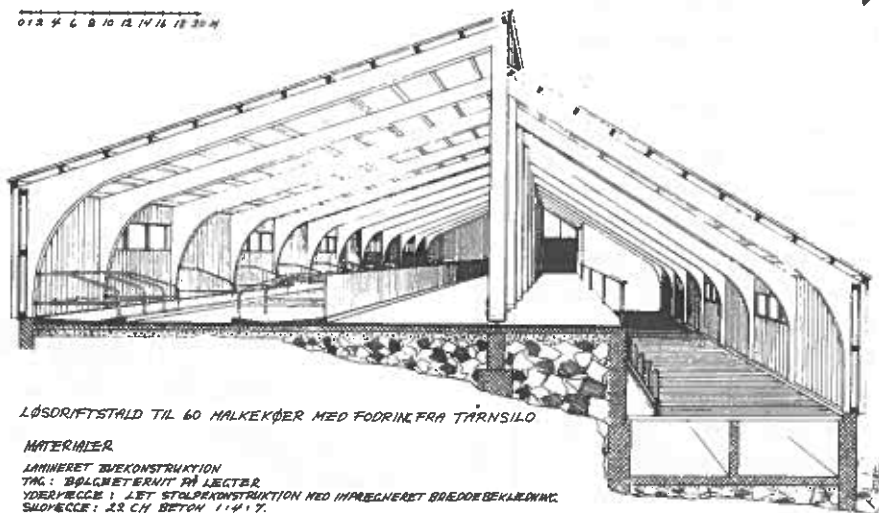
og niður uppá veruleikan. Nógv tann týðningarmesta orsøkin liggur í tí manglandi búskaparligi a grundarlagnum fyri landbúnaðin, samanboreið við fiskivinnuna. Hevði tað verið eitt haldgott grundarlag fyri eini menning av landbúnaðinum, so hevði tað juridiska, ognarrættarlaga grundarlagið fyri hesum verið komið fyri langari tíð síðani, eins og tað hendi aðrastaðni, t.d. í Danmark síðst í 1700-talinum (útskiftingin av jørðini og útflytingin av gørdunum). Hetta sást týðuliga í samband við traðarlógirnar síðst í seinastu øld, tá útstykkingin av trøðum til tann veksandi partin av fiskimannahúskjum kundi gjøgnumførast hóast harða móttøðu frá teim sum jørðina áttu, tí tað var búskaparligt grundarlag fyri tí (harvið kundi lönarstigið hjá tí parti av fólkinum, sum arbeiddi í fiskivinnuni, haldast niðri).

Tá tað bara er vánaligt búskaparligt grundarlag fyri menningini av landbúnaðinum, so kemur hetta í stóran mun av teim náttúrulegu treytunum: Landbúnaðarvørur kunnu rætt og slætt framleiddast við nógv minni arbeiðs-, tilfars- og orkunýtslu aðrastaðni, meðan eitt líknandi handicap ikki

er til frá náttúrunnar hond viðvíkjandi fiskivinnuni. Tá tað álíkavæl hevur kunnað lönad seg at reka landbúnað í Føroyum, og tað framyvir eisini fer at hava vissar møguleikar, kemur tað av tí at Føroyar liggja so fjarskotnar. Tað vil alsamt verða grundarlag fyri eini vissari framleiðslu til innlendis nýtslu. Omanfyri hava vit sæð, at hetta kann geva meiri arbeiði í teim feroysku bygdunum. Men at teir møguleikar, sum liggja innan fyri hesi mark, ikki eru brúktir í nakran serligan mun, tað kann bert skyldast tí kapitalistiska búskapin m, sum higartil hevur verið ráðandi í Føroyum. Her eru tey flækjasligu ognarviðurskiftini til jørðina ikki tann avgerandi forðingin. Tað sæst bara av tí, at í umleið 1/4 av teim feroysku bygdunum er tað so, at antin finst als ikki nøkur óðalsjerd, ella finst hon í so lítlan mun at tað hevði ikki kunnað nervað einari modernisering av rakstrinum.

Í rapportini verður lagdur stórir dentur á, at raksturin av tí ætlaða projektinum eigur at gerast kollektivur, gjøgnum "samdrift", sum skal byggja á "teir síðir um samvinnu og felagsskap, sum altíð hava

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

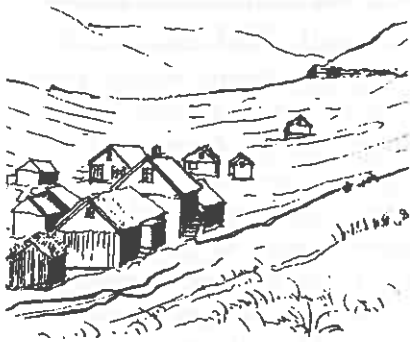

LÖSDRIFTSTALD TIL 60 HALKEKØBER MED FODRING FRA TÄRNSILO

MATERIALER

LÄMNERET BÄCKONSTRUKTION
TÄG: BÄLGMETERVIT PÄ LÄCTER
VÄRMEISOL: LÄT STÖLPAKONSTRUKTION MED INNÄRREKERT BÄCKREBEKLEDNING
SÄLVBÄCKE: ÄX CH BÄCKON 1:14:17
GULVÄ: TRÄKÄCKBÄCKONGULVÄ, TÖRLÄG 4 CM 1:15 - ÄNDREKULY ÄCKON 1:4:7
STÄLDBÄN KÄN FÖRSKYDES, KÄNSONTÄKT ÄLT EFTER TRÄBÄNÄTS BÄCKAF-
FÄLÄNED, ÄÄ KÄDÄRT PÄ SÄCKEN.

PER'PIKTIV-SNIT

Framhald: Kooperativa bygdin..

rátt innan fyri teir týdningarmestu partarnar av matvøruframleiðsluni í Føroyum (t.d. seyðahald og grindadráp)"(s. 47). Høvundarnir skriva beinleiðis "Samtidig foreslår vi at nye landbrugsgrene såsom gartneri ikke bliver opført som små enkeltmandsbrug, men at flere familjer har den enkelte drift, og at en højere grad af fællesskab og samarbejde oprettes imellem de forskellige landbrugsgrene"(s.s.). Hver skuldi avgjør hetta undir teim ráðandi viðurskiftunum? kundi man verið freistaður at spurt. Men burtursæð frá hesum, so er tað av nógv størri týdningi at sláa fast, í hvussu stóran mun tað er materielt grundarlag fyri samdriftini. Kollektivisering av landbúnaðinum kann geva nógvar sosialar fyrimunir, men tað er ikki her tann grundleggjandi eggjanin til eina kollektivisering liggur:

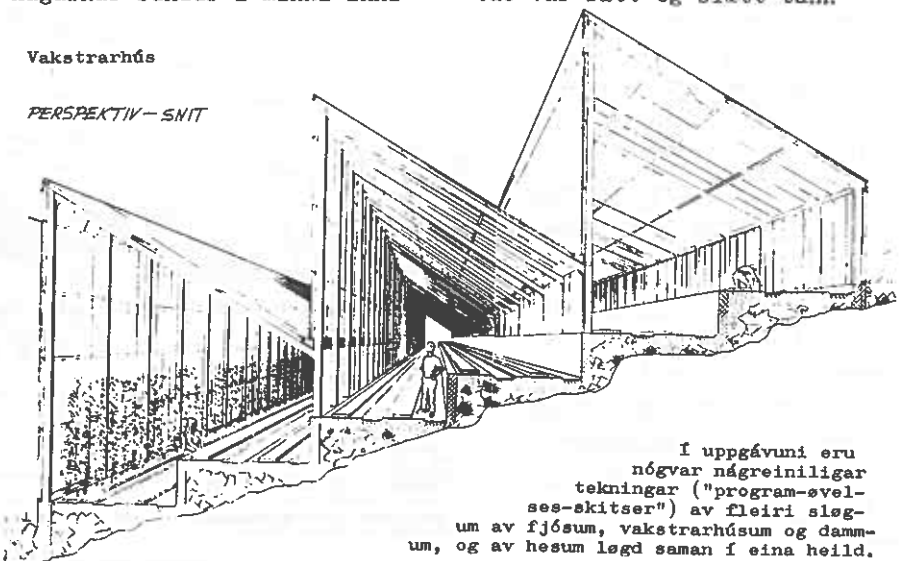
Tað liggur har aftur ímóti í tí økonomiska fyrimuninum, sum kemur av tí kollektiva rakstrinum. Hetta vísa týðuliga kanningar av kooperativum landbúnaði í gomlum døgum. Og tað hevur víst seg í menningini av tí kollektiva landbúnaðinum í teim socialistisku londunum. Hetta er eisini galdandi fyri tað grundarlagið, sum tann gamla feroyska samdriftin var bygd á. Lat okkum hyggja eitt sindur eftir hesum:

Tann økonomiski fyrimunurin av kollektivum rakstri var ikki neyðturviliga til frama fyri fólkíð í bygdini. Tað avgjórdu í fyrstu syftu tey økonomisku áhugamálini hjá tí ráðandi klassanum, sum fyrr í tíðini serliga var danski kongurinn (handilsmonopolið og áhugamál hansara sum jarðar-eigari og skattauppkrevjari).

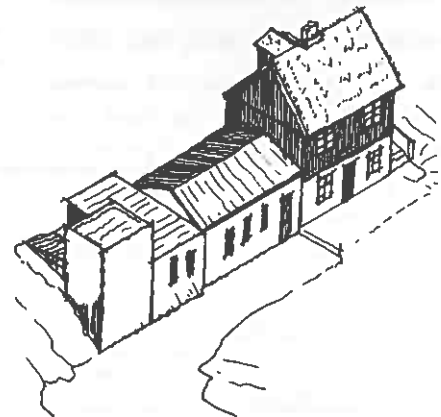
Hesi áhugamálini ráddu fyri hvussu tað kollektiviseraða várfiskaríð var organiserað, beinleiðis sum ein tvingsils fyriskipan. Bátsbandið, sum var ein plága fyri almúguna sjálvst um tey fingur teirra lut av úrtøkuni, varð ikki avtikið fyrr enn í 1867, tá tað kom at stríða ímóti teim tá ráðandi áhugamálunum: fiskarí- og handilskapitalurin hjá teim stóru handilshúsunum. Eisini tað kollektiva seyðahaldið varð á sama hátt við tvingsli innført í 16-1700-talinum. Tó var tvingsilin her ikki so eyðsýndur, tí fólkíð hevði veruligan økonomiskan fyrimun av kollektiviseringini. Kortini ikki meir enn so, at í dag gongur tað øvuta vegin, ikki minst í kjalarvørrinum á útskiptingini, har sum man samtundis við samanlegging av jørðini til størri eindir innangarðs, nógva staðni stykkjar hagarnar sundur í minni inni-

Vakstrarhús

PERSPEKTIV-SNIT

Í uppgávu eru nógvar nágreinligar tekningar ("program-øvelses-skisser") av fleiri sløgum av fjósum, vakstrarhúsum og dammum, og av hesum lögð saman í eina heild.

Framhald: Kooperativa bygðin.

einasti máttin at gera tað uppá.

Kollektivur rakstur í stør-
um máti má hava eitt haldgott
búskaparligt støði: Er nakað
grundarlag fyri tí í umrødda
projektinum ? Eg veit ikki.
Men tað kann ikki setast fram
sum eitt idealistiskt krav sum
tað verður gjørt í uppgávuni.

Viðvíkjandi teirri 3. grund-
ini, samferðsluskipanini, er
hon munandi víðkað og gjerd
nógv betri í teim seinastu ár-
unum. Men hóast tað í dag ber
til at koma regluliga og rætti-
liga lætt til tær flestu bygð-
irnar, so eru trupulleikarmir
við flutninginum ikki loystir
við tí. Flutningurin frá fjar-
skotnum bygðum vil framvegis
verða ov dýrur í mun til virð-
ið á mjólkini, somuleiðis vil
ein ynskiligur dagligur flutn-
ingur av mjólk neyvan verða
møguligur allastaðni. Á hesum
plássum ber møguliga til at
fáa frystirúm eftir teimum
reglum sum verða brúktir í
Noregi.

Hin 4. grundin (negativa
støðan til landbúnaðin) er
ikki materiell eins og hinar,
og má heldur síggjast sum av-
leidd av hinum. Tá talað verð
ur um støður ella støðutakan-
ir, eigur altíð at verða gjørt
greitt, hvør tað er ið hevur
hesar støður, og hví. Tað er
neyvan nakar ivi um, at arb-
eiðir man í Havnini, og merkir
skundin og stressið í býnum,
og kennir man hóttaðin um bú-
skaparliga kreppu, og møguligt
arbeiðsloysi hongur yvir høvd-
inum, so kunnu dreyamar um ein
landbúnaðarbúskap í teirri
føgru náttúru og ró í teirri
føroysku bygðini sjálvandi
verða lokkandi. Men tey, sum
tað snýr seg um, tað er tann
ungdómur, ið veksur upp úti á
bygðunum: tey síggja sjálvandi

eisini kreppuna og grundarlag-
ið ridla undir lopinum framá
í fiskivinnuni. Men tey hava
eisini ynskt sær at verða við
har ið nakað hendir, har tey
kunnu fáa eina útbúgving og
brúka hana sambært teirra evn-
um og huga. Og tey samanbera
við tað innistongda bygðalív-
ið, sum væl kann verða gott
og frítt fyri sál og likam,
men sum í nóg so stóran mun
eisini viðføra trong bond,
sneytan og útspilling. Og tey
síggja veruleikan í tí harða
knossinum, sum er treytin fyri
at reka landbúnað í Føroyum,
og spyrja seg sjálvi, um tað
er tað vert.

Her nyttar tað onki at leggja
kósina eftir, um vanliga hugs-
anin nú gongur ein veg ella
annan. Nógv betri eru uppskot
um hvussu tey sum liva í land-
búnaðinum kunnu tryggja sær
betri materiell og mentunnar-
lig kor. Tað eru krøvini til
livikor, sum skulu avgera
bygdapolitikki og ikki ein
abstraktur bygdapolitikkur,
sum skal avgera livikorini.

Uppgávan kemur við nøkr
góðum uppskotum til konkretar
ábøtur av teim materiellu við-
urskiftunum í teim føroysku
bygðunum. Tí er tað ein góð
uppgáva, sjálvst um hon sjálv-
andi hevur feilir og manglar,
sum man ikki kan kasta "en
almindelig jævn skoleopgave"
(sum teir sjálvir ógvuliga
lítilæti skriva í inngangin-
um) fyri. Men hon kundi verið
nógv betri, um høvundarnir
ikki høvdu latið seg lokkað
av nøkrum týðuliga smáborgar-
ligum-populistiskum dreyfum,
sum hevur fingið teir til at
taka mál fyri mátar, og í
óneyðuga stóran mun at blunda
fyri teimum materiellu treyt-
um, sum valda ikki einans í
hesum, men eisini í framtíðar
heimi.

Jesper Brandt